د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند ګل رحمن حکیم

د خټیز د بیارغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د اروا پوهنې ښوونځي   پوهاند ګل رحمن حکیم   کور

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنی لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه :

دا کتاب چې د «ارواپوهنې بنسټونه» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د ارواپوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې دارواپوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونونو سره بېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل وابنت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «ارواپوهنې بنسټونه» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د ځیرونکو او زده کوونکو د پام وړ وي، له ډیرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګاڼه او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړي وړاندېزونه کړي دي. ځينو په ذهني د سپينو، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو ټاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهانو په دوو ډلو وېشل کېږي ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپي (رواني)، ښوونځيو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

لیکوال زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګلیسي ښوونځی دی او ځینې مطالب یې لاتراوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد راټول کړي دي. دریم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهن اجزاوو ونکي اجزاوو توکي عناصر، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څېرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپېریال سره څېړي . پنځم څېرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړې ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څېرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څېرکی د اروا پوهنې دریم بعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربې او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادل کلمې په انګلیسي ، د مضمون او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوى، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوى درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندي ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا ارواپوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د ارواپوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د ارواپوهنې نورې برخې لکه د ویرې ارواپوهنه، د خوب ارواپوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم ارواپوهنه، جنسي ارواپوهنه، د ښځو ارواپوهنه، د بلوغ د وخت ارواپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو ارواپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو ارواپوهنه، د مجرمینو ارواپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که وواېم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونده بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډېرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

لیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالی کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـې، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت
ډاکټر محمد فرید بزګر
د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدا ښت (۲۰)

د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

دریم څپرکی .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لومړني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیدایښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځي (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی: د شعور جوړونکي ښوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جرمني ښوونځي (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځي (۶۸)

د جیمز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۳)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه «۸۲»

پنځم څپرکی «۸۶»

دسلوک د اصالت سنبونځی «۸۹»

د واټسن سلوکي نظریه «۸۹»

دسلوک علم د سکینر له نظره «۹۵»

د طبیعت او انسان اړیکي «۹۶»

د جبر او سلوک رابطه .... «۹۹»

شپږم څپرکی «۱۰۵»

دگشتالت سنبونځی «۱۰۵»

دگشتالت څرنګوالی او اهمیت «۱۰۵»

د شکل او ځمکي نقش .... «۱۰۹»

دگشتالت د سنبونځي قوانین «۱۱۱»

دجامعیت یا تعادل قانون «۱۱۱»

د مجاورت قانون «۱۱۳»

د مشابهت قانون «۱۱۳»

د پیوستون قانون «۱۱۳»

د نیک پیوستون قانون «۱۱۴»

زده کړه دگشتالت له نظره «۱۱۴»

د ادراک اهمیت په گشتالت کي «۱۱۵»

د بصیرت نقش «۱۱۶»

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او ژوند کښې اړيکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

روانې حې پېږ هال (۱۲۱)

اووم څپرکې (۱۲۴)

د روانکاوۍ سبوونځۍ (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې درېيم قوت (۱۲۷)

هيومانيزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړوا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توگه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توگه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انگېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونه ته یې ورننوځو د همدې گروهې (عقیدې) پر اساس - فزیکي څېړنې پېړه پېړه دا تم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

د مرځوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه حجره، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي او (موضوع)، نه دي، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده او یو څخه جوړه شوې دی، نو کولای شو چې د ترکیبي (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال ورپېښ او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهنې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښ لارویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بشري ټولنې په هکله و، بدلون ورکړی او د انسان په باب یې راو-گرځاوه چې عامه توگه دا یوه اړوایي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توگه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږېږو. نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توگه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې ډېر تکړه مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادې او د علم او پوهې په صحت او روغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د گمتې لاره غوره کړه، زښت او ځیږ یې، نرم او ښایسته او بد او ناروالي، نیک او ناروا ښکاره او پرېښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت د پېر عالي هنر وگرځید. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسیږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریا لیتوب به لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی. دا نظریه لا اوس هم د ځینو تنو اړوا پوهانو له گروهې سره ورته والی لري.

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

راګرځي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۷۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان ونه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه ونه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خپل بالل انسان ته د یوې بنیه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو ممنوع سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څیړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري ځکه چې همدا پوه په هم انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی ، همدې ویناً هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و .

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دانظریه په یوه لحاظ د اوسنیو سلوک پیژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د سپوونځې طرفداران هم پدې ګروهه دي چې باید دانسان د آخذې دد ستګاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي سپوونځې پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و .

په دې ورو ستیو کلونو کې دارواپوهنې علم هم دا طریقه ومانده کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه ارواپیژندنه رامنځته شوه او لرې نه ده چې دارواپیژندنې په شور و برخو کې سیوری وغوړوي .

افلاطون :

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428-347) دی . که فلسفه په مشايي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ما دې ، د بدن او نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې را منځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل . دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لاویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډېره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډېر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نژدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کړي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وينا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی.

افلاطون خپله له طبيعت دانسان څخه پیل او هغه يې دخپلې اړوند پوهنې د بحث مقدمه او سريزه وګرځوله . افلاطون وويل د انسان د طبعې اصيل استعدادونه درجه بندي کېدی شي . د انسان ترټولو اصيل استعداد . . . او داخلي نيرو عقل دی چې ځای يې سر دی . دوهم استعداد يې ، جرئت او زړورتيا ده چې ځای يې په زړه کې دی او دانسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا دري قوې دنفس اجزا ګڼي ، تو ځکه د هغه عقايد د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپيرونه او دافرادو د استعدادونو ترمنځ توپير ، تشخيص کړ او د جمهوريت په کتاب يعنې په مدينهٔ فاضله کې يې يادونه وکړه چې افراد بايد خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړی و څخه لوی دی ، نو بايد دحکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډير جرئت لري د جنګيانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې يې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهيږي بنا يې دکسبيانو ـ بزګرانو ، کارګرانو او مريانو ډله جوړه کړي . د افلاطون دا روا پيژندنې يا اروا پوهنې دا اړخ په نوي اروا پيژندنې اغيزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار یې لېږ دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وويشو نوافلاطون د اشراقي فلسفې د سرکېږه دی . نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنی **ارسطو** (384-322 ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور یې په کلوکلو څرخولی دی .

دې یوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یاجهان څخه دی ، نه قبلوی او دا ادعاکوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر پا پدیدې په شان دی . که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وايي . د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیداکړ . ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقت یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډیر وخت د عالم مثل په څېړګانه او دا یې ویل چې باید هیښي ، واقعي او طبیعي چاپېر یال پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر یې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکښل او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه دواړه یو له بل څخه بیل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او ددې يادونه يې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندېږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې يا په بله وينا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقيقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندېږي .

هغه تفسير او توجيه چې ارسطو يې د عليت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې يې لري ارخ لګوي او نښتې اړيکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو يوه استثنا يې په دې برخه کې جايز شمېرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غايي صورت او يا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه بايد صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخيص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غايي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټول ته نږدې يا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنياد ټول طبيعي چارې حيواني نفس او د انسان طبيعت د دې غايي د مقصد لوري ته په هڅو او ځېږنو لګيا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې يو له اصولو څخه چې د دې عمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ارواح پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکې لري . ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري .

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړي . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی . هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګرویده دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلې دی .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپیر وکړو ، دی وایي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستۍ سره له منځه ځي یعنې وجود یې د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطایي پېړیو د حکمائو د منني وړ وګرځېده او په کلي یې د هغو علمي بحثو نه اداره کړل.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړې خدمت سرته ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راخېږي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي.

ځینې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي چې "دیوید هیوم" (انګلیسي فیلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول یې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لرغونو فیلسوفانو د سر سړي د دې اصولو ته پام نه و کړ.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځته راوړل او هغه یې د پېژندنې تجربي قوانین وګڼل، ارسطو وایي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندېدو د طریقې لپاره ځانګړي قوانین وجود لري، دا افعال او انفعالات په تصادفي توګه نه پیداکېږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. خو پېړۍ وروسته دا رسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې راغلل او د نوې ارواپېژندنې په وده ÷ او پراختیا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته دوه ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډېره زیاته ګټه وکړي .

اپیکور : Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي . په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي . او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي . دې حکیم ، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله ، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې : « خو چې زه یم مرګ نشته ، کله چې مرګ راغی زه به نه یم » ، مباني فلسفه (١٣٤٥ - ٥٢٤) مخونه .

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې هغوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې ښه باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي . دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې وینې ، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي ، ځکه دا خوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پوهنتی اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تمثیلونو ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجې هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربېره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړوي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د ټولو چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږي، ځکه جبر هرڅیز ته حاکم وي. خو د دې سره - سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي. داځکه چې کله چې انسان، له ناروړس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی. یعني د ده عقل، د عقل کل څخه چې پرنړۍ حاکم دی توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی. (رپوړته اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي. رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعني نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسیږي.

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی. په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کیده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه.

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه وده وکړي. داځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه بې هم د بلې نړۍ پوهه شمیره. سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پېژندګلوه حقیقت تشکیل کړېده . د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبوله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست ، او بحث یې په ډېره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده ، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي ، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل .

په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو ، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل .

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام را وګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او په دې چټکتیا یې د ډېره وده او پراختیا وموند .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

دعلمي ارواپوهنې تاریخي سیر

دعلومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه ښکاره او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زماني ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما دا اند اصلاً د ارواپوهنې تاریخ ته شرحه کوي نیوازې - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړې د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیایي وده او پراختیا وموند. تجربي ارواپوهنې په دې ترڅ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

1- لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم ورنت (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګند یږ چې پیل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوی رامنځ ته کړې . دې غلو کسو اروا پوهنې ته د فیزیولوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغیز لاندې راغلی په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو .

۲ - دوهمه مرحله یې بربالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل ، خو دانسان دېرې تغییر منونکې پدیدې ته پام ونه ګرځول شو . دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ . په دې مرحله کې ډیرو اروا پېژندونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده . نو د اروا پوهنې موضوع ته یې تغییر ورکړ . د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي . په دې مرحله یا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کیږي . د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي .

۳ - په دریمه مرحله یعنې دلومړۍ نړیوالې جګړې له پیل (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې ډیر سطحي او موضعي څیړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې ، خو دانسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. په دې دوره کې د احصایې او ازمېښتو په مرسته د انسانانو کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول، په همدې دوره کې د څېړنو له کبله، اجتماعي اروا پوهنه، صنعتي اروا پوهنه او د کوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند، او د افرادو په هکله یې صرف د پاینده پېش بینۍ او تخمین ځای ونیوه او برسېره پر دې د څېړونکو او نوښتګرو اروا پېژندونکو پام یې دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزئي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده. همداسې د ډېرې احصائیوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي.

د دې مرحلو د پېښېدو او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقد بینو پام کامل انسان ته راوګرځېد او د ارګانېزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه. د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کیږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي.

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړې ده چې منتزع انسان، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا نې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پیژندنې څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان
یې په موجوده زمانه کې خلقوي خو ریښه یې په تېره زمانه او د نویو
په خلاقه تجربو کې نغښتې دي او راتلونکې زمانه جوړوي. (راکمنته ، ۱۹۶۸ ، ۲۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا : په دې کې نه شته چې علمي
او عیني طریقه د شخصي عقاید و څخه بېله او لوړه ده خو باید یاد ولرو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې د رخ په ورخ روښانه کیږي . نو څه باید وکړو ؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځائیږي .
خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پیژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده . د دې امر
دلیل دا دی چې لکه و ویل شي : منتزع انسان یې له دې چې له
نورو سره اړیکې ولري او یې له دې چې په تمدن کې ریښه
ولري ، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، باید داسې طریقه
وکارول شي ، چې وکړای شي د اخوخوارې معما یا پدیده په
ښه توګه وپیژني .

بل دلیل دا دی چې بېرهالنا په دې عقیده دي چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی
برخه ده ، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او میالوژې د انسان پیژندنې دوه اساسي ستنې او پایې دي .
دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت او ټولنې. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول دي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېره اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په دریمه مرحله کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت: ځکه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته ته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نورې څانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی داچې نوره پوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه: نوې فرضیه او اصول راپېژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه ټاکل کېږي.

څلورمه: بیا ځانګړې موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او انځور څرګندوي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او ځانګړې علم په څېر رامنځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو ددې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بېلابېل ښوونځي او نظرونه رامنځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلند یوازینۍ لار د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیردی. (ودورث، ر).

په هر حال اروا پېژندونکې عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په هغه کې د روانې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داروا پوهنې

د سېوونځيو نيولېک "فهرست"

۱- د اصالت تداعي سېوونځی[1] : دا يو لرغونی انګليسي سېوونځی دی . د دې سېوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده . له ۱۹۰۳ څخه رابدېخوا د دې سېوونځي په روسيه کې د خوب انګېزې ښه ځانته غوره کړه .

۲- د ذهني جوړښت سېوونځی[2] : د دې سېوونځي سرچينه په المان کې وه . د دې سېوونځي رسمي فعاليت له 1879 نه پيل او اصلي موضوع يې احساس او د شعور جوړښت دی .

۳- د اصالت عمل سېوونځی[3] : دا سېوونځی په 1898 کال کې په امريکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع يې د شعور د حالاتو توضيح او له هغو څخه ګټه اخستل و . د دې سېوونځي د فعاليت او موخې (اهداف) ساحه ډېره پراخه ده .

۴- د اصالت سلوک سېوونځی[4] : دا سېوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امريکا کې رامنځته شو ، په دې سېوونځي کې حرکتي فعاليتونه ډېر اهميت لري .

1- Associationism 2. Structunatism

3- Functionalism 4. Behaviolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی.

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۵ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پیړۍ پیل د ارواپېژندنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره ده. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د ځینو څانګو دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تېر ښوونځي په مکلف اعتراض دی، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظره یو لږ څه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعني د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د توماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو، طغیان وکړ او په دې توګه یې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو نوي شبروګڼي لور ته ګام اوچت کړ . د کارت او هابس پرته له دې چي داروا پیژند نې په جلا کولو د فلسفي څخه زیار وباسي کوښښ وکړچي اروا پیژند نه دمادي اوطبیعي علومو د پراختیا سره هماهنګ کړي ، نو په دې ذهنیت ډوی وغوښتل چي د خپلو نوي اصول او معلومات دانسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي . یا یې د مغزي اعمال پر مخي اساسا تو چي نن مخه ته انعکاس ویل کیږي استوار کړي .

دکارت : د دکارت له نظره انعکاس د سیالی مادي جریان دی چي د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضا و څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سیر یا تګ او راتګ کوي . دکارت د روح مرکز مغز وشمیره او په دې عقیده وچي د انسان په هر وګړي کې یو عاقله روح دی چي فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت دا ګروهه هم لرله چي حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات یې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي . دکارت د عقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل یوازینی عامل د معرفت او د حقیقت د پیدا کولو وسیله ګڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم یو ګام پرمخ ولاړ او تعقل اروایې کړه وړه یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چي د خارجي یا بهرنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي . وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیره یا ساکنې انرژي په بڼه خاطر او افکار جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زماني د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او داروا پوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ . ودورت ر ۱۳۴۸-۷-۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

همغسې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې د نورو نورو علومو یانې کیمیا او فزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا پېژندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیات اغېز وکړ.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفي پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څرنګه کیمیا پوهان غواړي چې د طبیعي بېلابېلو ترکیباتو عناصر پیدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تألیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یو نوې پوړۍ او جالبه طریقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژوره اغېز وکړ هغه فزیولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سر ته ورسول چې په کلي ډول یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

لاندې نیول شوې وه. په دې ډول د فزیولوژۍ معلوماتو او کشفیاتو د ارواپوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربي طریقې او روښانه د نوې تجربي ارواپېژندونکو له خوا ومنل شوه. که څه هم د تجربي ارواپوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني ارواپوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د ارواپوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژۍ په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې ارواپوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي ارواپېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال ارواپوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکي اغیزې هم په ارواپوهنې ور زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوې وې چې نه یوازې د لرغونې ارواپوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغیزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړیکو پېښېدنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او خوړیدو (انتشاراتو) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتونو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربې طریقې سره، په اروا پېژندنه کې یې نوې څېړنې د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ور زیاتې شوې.

بله برخه (علم)، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکۍ تاریخ باید د فلسفې پېړۍ په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې وویل شي په تېرو پختو کې د رواني ناروغانو علاج ډېر خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس ډېر سم شو. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بله ډله به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار ایست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یې ډول حیرانوونکي، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پرهانې نه شو کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي یې په
همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټونو یا نو بې له کوم علمي دلیله
یې د ول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل ورو، ورو د دې لامل شول
چې د اروا پوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلېږي، او
پوهنتونونه وتوانېدل چې د اروا پوهنې چوکاټ د جلا او مجزا
فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې اروا پوهنې طغیان د زړې اروا پوهنې په مقابل کې د
علمي طریقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه
د نظري او تیوریکي مسلو په پرتله بیخي ډېر وو. د بېلګې په توګه
لرغونو اروا پېژندونکو به د زړه کړې په هکله یوازې د حافظې
په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله.
خو نویو اروا پوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو اروا پېژندونکو د ۱۹۰۰م له پاره د اروا پوهنې تعریف
همداغه څېړني تعریف یا نې « د هر ښکاري یا شعور » و. لما عملاً به
یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هر ښکارې د مختلفو
حالاتو په پرتله د دې شرحه او مطالعه کوله. په بله وینا نویو ارو
وا پېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي اروا پوهنې چې د کیمیا
له علم څخه یې الهام تر لاسه کړی وو عقیده درلوده چې پېچلي
او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدايي او لومړنيو حسونو ترکيب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هېر ول او پاملرنه يې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي سنو ونځۍ، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول او د څېړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو اروا پوهاندونکو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ،

څو د اروا پوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعني هوښياري د اروا پوهنې داساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده(۱) د څېړنې د يوازنۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه وکړي.

د شلمې پيړۍ په لومړۍ لسيزه کې نويو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوۍ پلويان وو نو د «پيچلي يا ناپاره شعور» څېړنې او مطالعې ته يې د «ښکاره شعور» څخه ډېر اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د اروا پوهنې اصلي او ژوره څېړنه بايد د شعور په دې ناپاره برخه کې سرته ورسېږي.

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1 - Introspection.

معطوفي اصل، د زده کړې د نظر یې او تیوری که لپاره ارزښت لري که نه په
دې عقیده وو چې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې ارواپوهانو د سلوکي پوهانو په مخله چې د انسان سلوک او عمل
یې یوازې مجموعه د ساده او پیچلو عکس العملونو، پېژانده، د انتقاد
ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې د اګلیتزم
وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نویو ارواپوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د
انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو تړونګه ده، چې په مختلف
ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې
په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا فې وحدت او د انسان هویت له
نظره لویدلی دی. دا ارواپوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت
دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري
چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي، هر شخص دا احسـس
کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږکال و.... او یا به سبا
او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې
مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دی. لکه چې په جسمي او بدني
خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده قوې فرضیې ترڅېړنې او ازمایښت لاندې دي
امکان لري، د دې فرضیې قوت او ناتواني یوه ورځ د دې بحث، علمي
مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا ارواپوهنې د بیلابیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبوونځو د ارزښت په هکله به ګران کاروي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي

داځکه چې د ډیره روحي ښوونځی اهداف په ډیرو ستونزو او زیار وکړای شوچې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د ډیره اروالي ښوونځي دارزښت د تعین لپاره باید د هغه ـ ګټې او یا بې ګټې توب په نسبتاً اوږده زمانه کې ترڅیړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شـي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی [1]

په نښې ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې وروستيو کلونو کې د الجمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بېلا بېل شکلونه لکه د نوو مونو ياد ول ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د يوې معما د زده کړې طريقه ، د ښه يا بد عادت زده کول ، د يوې قيافې يا صحنې خيره حافظې ته سپارل او يا د مغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د وړې د څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي. خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لومړنيو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی . لا وليام جيمز [2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د «ارواپوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده .

1- Associationism. 2. James.w.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو اروا پېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو مو اوشیانو چې مخکې یې زده کړې وي، ډېر تمایلات او شرحه ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه وه پیل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه دلته چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی ددغې فرضیې مبدا او منطوق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه څنګه چې د افکارو له جریان او تشکیل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، نو ځکه نو موږ افکار یو له بل سره یوځای او تړلي بولي. دا د اروا پوهنې د تداعي د اصالت ښوونځي چې د انګلیسي اروا پوهنې یو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې اروايي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې اړیکې پیداکوي چې د یوې حادثې پیداکېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه رایادوي یعنې دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد ب " ته ور په يادکړي نو دالف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې وي ته تداعي وايي . د بيلګې په توګه که يو څوک وسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا د يو سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ خوا سره يو ځای ليدلي دي . دې دريو اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين» ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د «مجاورت قانون» نوم ورکړ ی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د ټولو افکارو ، اصل او منشأ «احساس» بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کيږي څو په لومړي

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د ړځو یا حسي دستګاه له خوا

نه کسب یا حاصل شوي .

څوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلی یا احساس

کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې

له ځواني دا سې تجسم څخه پرته نه شي کولی له یو تجسم یا تصور څخه

بل تجسم یا تصور ته ورسیږو . نو ځکه ټول خیالونه یا اځورګري په

دانسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري ، او د هغو جریانا تو بقا

. یا وړه دي چې د انسان په احساس کې جوړاو ترکیب شوی دی . له

احساس څخه ور وسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په

صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي .

هابس دا ړولې مختلفو استعدادونو څخه یوازې د وه اصلي فعالیته

مني دي ، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په

خپله په یاد راوړلو حکومت کوي . که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې

د « تداعي » کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه ، نه ده کارولې

خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وايي : دا فکار او تصویرونه

چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی .

نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له

طریقه بیانوي . هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه

کوي او د یوه « حرکت »[1] نوم پرې ږدي .

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...) توایي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرګله چې محرك یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څرګنده چې د تصویرونو توان له انګیزو څخه اوږد او دوام مدار دی. نو همدغه موضوع د افکارو د روستي جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس ټول ارواپي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړيدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي. څو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج)، څخه نقل نه کوي، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نږدې والي سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1] لومړی شخص و چې د عقل معلومات فطریت او زده کړه یې د اروایي روزنې یا ذهني ورزښ له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کیږي چې یو شانتې طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د هغه نوی فکري طرز د تجربه ګرایۍ[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومونده د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربو له لارې لاس ته راځي. څنګه چې ذهن له ځینو نورو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو تصوراتو[6] دي.

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي یې د افکارو د پیوستون عامل باله. د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب. د افکارو ترکیب یو له بل سره د ذهن یو فعالیت دی. چې په « اروایي کیمیا » هم یادیږي او د روسته د اروایي پیدایښت[1] د نظریې سبب وګرځید.

د دې لپاره چې اروایي تداعي منځته راشي نو جان لاک په یو ډول داخلي حواسو هم عقیده درلوده، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات پیدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پرانه وو. خو ذهني دستګاه سربیره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان یې هم درلود چې هغه وپیژني، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي. یعنې کوم شي چې د مجاورت، مشابهت یا وړته والي او تضاد له طریقه افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي.

د لاک افکار او اثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروایي ورزش یا ذهني د سپلین څخه، د عادت پیدا کولو طریقې ته تغیر وموهي د لاک افکارو، اروا پېژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته یا ملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکی د کوچنیانو د اروا معماران او جوړونکي دي. اصلي دنده یې د پېرو ګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په دنده کې ونکوکې ښه عادتونه پیدا کړي.

---

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي .

د جان لاک دا نوې نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي ، یعنې اروایي ورزش او دسپلین به یې بیانا وه . دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اوسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روستي
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت[1] د سپیڅلي لوحې د نظریې سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه ، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کېښود . د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و ، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظریې وړاندې کړې . او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند . هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول ، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي . هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

ارواپیژندنې ته د «ذهن کیمیا»(۱) په سترګه کتل. نو له دې امله د ارواپیژندنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا ارواییي حالتونو کې(۲) مطالعه او څېړنه. ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د ارواپیژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړله.

د هربارت د ارواپیژندنې طرفداران د ارواییي حالتونو ارواپیژندنه یې اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني(۳).

ارواییي حالتونه، د ارواییي فعالیتونو بېلابېل عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایښت خزانه(۴) جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت ډېر یا پیدا ایښت موندې چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د ارواییي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو ارواییي حالتونو د یوځای یا جذب په تېرو ارواییي حالتونو، د ارواییي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډېره

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، زموږ تجربې تعبیر او تفسیر وي. زموږ احساس هم له پخوانۍ تجربې څخه په کلي توګه مفهومه وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي. هره خاطره یا تاثیر چې د روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. زموږ هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

زموږ د ذهن خاطراتو څخه امکان لري یوه په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څېنې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د ذهن افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور او وجدان کې داخلیږي نو هغه وروسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي. هربارت د دې تجربو له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل یوه شی او د تداعي اساس یې داسې ډول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څیزونه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لږ څه افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وایي.

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړ نه هم په هغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د بېلا بېلو ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړي شي. د ښوونکي هوڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری (چمتووالی)، ۲- د مطالبو وړاندې کول. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او ناښکاره شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بیلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینې ونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکي لجنایهو تکه بالون، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې کول: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بیلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجزیه: که ښوونکي دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو بیا زده کوونکي وېني چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

هغوته وجود لري . له دې کبله چې ځانې او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه

شعور کې يو له بل سره اړيکې پيدا کوي . د ترون او طبيعي ورته والي له

کبله يو له بل سره پيوند پيدا کوي .

۴ـ تعميم : په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوو ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي .

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوي زده شوي د دپرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لامبو وهلو مربوط دي ، کارول کيږي . د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسيدلی شي . ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي . يا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شي په معين مقاياتو کې لامبو وهلی شي او که نه ؟

د هربارت پلويان زيار باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي .

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي اروا پيژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښ وپيژندل شي .

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د ټيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت ، ساختارګرايي ښوونځی[3] او حواسي د باطني يا نفسي طريقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) Wundt.W. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې حافظه عبارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ورکې پوهه او معلومات دریږي، نو باید څخه د علمي تداعي ګرایانو څخه وګڼل شي او له بلې خوا د څخه شوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې څخه د ساختګرایانو په قطار کې وشمیرو.

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هیرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړل. د الوهرې شخص ورچې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله. دې کتاب د تجربي جنبې سربېره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو څرګندې د تداعي د تاثیر موضوع ته یې پام لرنه کوله؛ او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د منفعتي پلویان لومړی تر هر څه دېته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد ساتلو له طریقه ان ما یثبت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلویان به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستی یا نوې طریقه ښې او باوري طریقه ده، یانې لرغوني اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربي طریقې څرګنده کړه چې هر څرنګ څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نوموړې د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانا لرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښتنې پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو عددونو چې د دوی د څې سره همغږي زده کړه وکړو او مینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او پرتله شي څو په دې پوه شو چې د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت یا حکم صادر شي. په دې ازمېښته کې د لاندې شل اصطلاحګانې کارول شوې دي:

ستن، یوه، خولۍ، کړکۍ، اوبه، پنځوسګې، نجلۍ، نقشه، ونه عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بېز او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یادونې یې جوړې. د دغو اصطلاحګانو کیدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کره شانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کړونکي وکړلای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو ترمنځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې نن هغه ته ډول پېژني، رسم کړ.

د «هیرولو منحني» په رسم سره د وی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت درک کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقو څخه کار اخستل کیږي او د ډیرو نورو په زړه پورې روښونو او طریقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې ارواپېژندونکو په عقیده د زده کوونکي چې
د تداعي موضوع یادوي د مجاورت له طریقه توجیه کوي، ځکه چې مجاورت
اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. هغه څوک
چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په
نظر کې نیولو سره، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه او استفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي
چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له وخت څخه
بیا د بېرته ور کولو تر وخته یعنې یوه زماني واټن، د متحول یا متغیر
شرط په عنوان انتخابېده، بیا د دغه شرط تغیر او ارتباط د زده کړې په
هکله ازمایښت کېده، پایلو وښودله کله چې موضوع ژر زده شوې وي نو
ژر له یاده وځي او بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتیا یا سطحي والی، د متحول شرط
په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده
شوه چې که هر څومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل
شي پایله یا موخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې
موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل ځل د ورځ
ارواني فعالیت باید ونه کړي. نتایجو وښودله چې په داسې حالاتو
کې د هېرېدنې چټکتیا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وينې پاتې شي ډېر لږ وي .

د شپېتو کلونو په وروستيو کې ارواپېژندونکو دا تجربې، د هېرېدو د ماهيت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرايطو کې بيا بيا تکرار کړل .

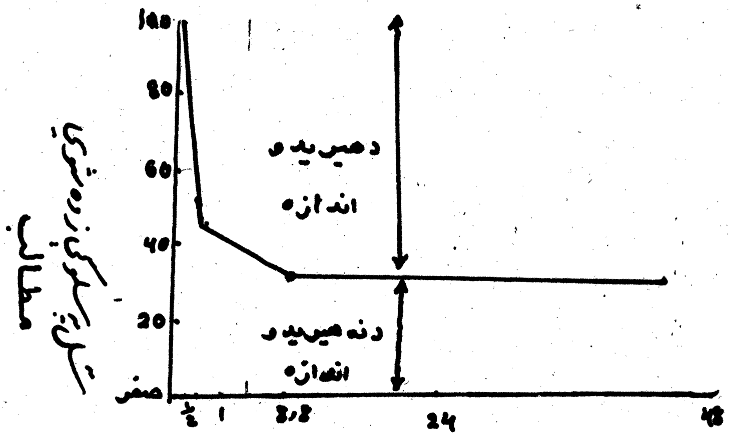

د ګړيو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابېنګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د ياد ساتلو او هېرېدو په هکله دا منحني د ياد ساتلو او هېرېدو د اړيکې ستر مثال دی .

د اصالت تداعي نښې

ښوونځی

د پاولوف[1]، تارندایک[2] او نورو ارواپوهانو تجربو او ازمایښتونو وښودله چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک چې هر بارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او بیا یې خپلو څېړنو کې یې فیزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو او د بهرنیو محرکاتو په پرتله ډېر دي. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایق سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکریني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»[3] تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پېچلي لارې[4] یا معما امېزه جعبې[5] او داسې

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes
(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څخه کار اخستل . تارندایک به هغه ژوي چې ازمایښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د ډېرو لارو پای به تړلي وو او پرانیستې یوه لار به د خوراک ته رسیدو ته خلاصه وه، خوشي ((ایله)) کړه وږي حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ور رسیدو د زیات ایستلو پیدا کړه، تشویقیده، د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پرېښودل کېده چې څو ځلې ځلو او طرحه سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څارنه او هغه وخت یې چې د ځل لومړي بریالیتوب له پاره لګولی و تعیداوه، بیا به یې هماغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ، دستونزې په حل کې، د ((زده کړې منحني)) ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهدې په لاس راوړل .

تارندایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسید چې حیوان په تجربو کې ځیني حرکات او کړني د ستونزې یا بدو پایلو پر اساس ((حذف)) یا ((انتخاب)) وي او بیا هغه د ((اثر قانون))(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: ((هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښي سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کیږي. یاني هر وخت چې

(1) Thorndike law of effect.

هغه عمل بیا منځته راشي، دېته احتمال لري چې هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی و، بیا تکرار شي، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامۍ موقعیت کې د سبب د ناراحتۍ شي. په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کړي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي، دېته لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونیسي».

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب، هغه موقعیت ته ډېر د تعداد په حساب، ورکړل شي، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نورو ځواب استعمال لږ وي، تداعي ضعیفه کیږي. دا د مشق او تمرین قانون، هماغه لرغونی قانون، د تداعي ده چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یاني په انگیزه - ځواب اطلاق شوی دی. اما د ژوبو د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي.

تاراندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او آزمایښتونه سرته ورسول، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو. په دې آزمایښت کې نوموړي زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود څو ان مرینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له یو یالتریب سره تړلې وه نو ازموونکي ته به د تشویق په توګه ویل کیده «صحیح دی» او که ځواب ناسم و نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کیده «غلط دی» یا نو په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کیدل، په اتفاقي او بې پلمه غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څیړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه پلوی کاوه او یا فرضیې چې د ده څخه وه وویل «دا یکړا و مناسبت»[1] فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې تړلې تداعي ګانې د انګیزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کیدو تمام شي.

(1) Connection.

انسان د ځينو ژونديو ټولو سره د حيواناتو په پرتله، پراخه اړيکي او ارتباطي سيستمونه پيدا کولای شي. د انسان روحي لوړتيا د حيوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن(1) داسې تعريفوي: «ذهن يو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د هغو موقعيتونو سره چې مخ کيږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ايوان پطرويچ پاولوف نامتو روسي بيالوژست يو له هغو لومړنيو کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تړاو ته يې په خپلو علمي ازمايښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جايزې په اخستلو بريالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له يو کاله ورځنيو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره يو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کيدای شو د حيوان لاړې چې د خوړو انګيزې څخه وروسته په خوله کې د څاڅ تر عنوان لاندې توليدېږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمایښت کې ولیدل چې په سپي کې د لاړو ترشح پخوا تر دې چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً پیل کېږي. په دې ډول چې: یې ازې د خوړو د ظرف لیدل، یا نژدې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، یا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجودیت د سپي په خوله کې یوه طبیعي انګیزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي لیدل یا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبیعي انګیزه نه شي حسابېدی. د هغه غبرګون یا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او یا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی، د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په توګه د خوړو د لوښي او یا د پښو اواز د سپي لپاره یوه علامې[1] نښه یا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف په دې شرح چې د داسې علایمو او نښو موجودیت په هر موقعیت کې د حیوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروایي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروایي ترشح د فرضیا ترڅنګ د هغه فزیولوژیکي فرضیاتو پر

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

مینه ورلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخیست او په ځای
یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح روانډې کړه او علامت یا نښې ته یې شر
طي انګېزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بې له زده‌کړو
ځواب او خواړه ته غیرشرطي انګېزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژ
ندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. بیا دې قانون ساحه او د
عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانوي د شرطي
ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده‌کړې په ټولو ډولو
کې اغېزمن او صادق وي.

چارلز اډوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳ - ۱۹۴۵) د ذکاوت
مکمله اروا پوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېو
ستون او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه خپله د اروا پېژندنې
دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به
یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه
ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې انکارو او موضوعاتو کې چه د ذکا
وت پیداکېدل، د نوي معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې
ځواته پرېښي او عملاً بیانوي له حافظې سره سم وکارول شي.

---

(1) conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Rainforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ارواپېژندنې پلویان هم د تداعي د ښوونې پر پلویانو داسې انتقادونه لري. او وایي چې دګشتالت د ارواپوهنې غټه خدمت د اصالت تداعي ښوونې لپاره همدا دی چې د دوی د غلطۍ ډکوي. په هر صورت د تجربي تداعي ارواپېژندونکو د دې ښوونې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي. د بېلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په مکله د - زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم، څېړنه د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو ځوابونو رغبرګونونه،، انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته، او داسې نور.

هیلګارد (۱)، رابنسون (۲). وودورث (۳) او همداسې نور شمیر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابیدای شي. ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کیدای. د تداعي ښوونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه د دغه د اصالت سلوک ښوونې کاملاً ځانګړی بحث او توپیر لري چې وروسته به شرح شي.

---

(1) Helgard Ernest .R.

(2) Robinson . E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړونکی بنسټونه [1]

ویلهیلم وونټ [2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی بنسټونه یې په ارواپوهنه کې عملاً راښکاره کړل. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونټ په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد حاله حسّ، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونټ درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړنۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلا واسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بشپړه تجربې چې په رښتیا سره د ارواپوهنې په برخه کې شامله شوې، داځکه چې موږ په خپلو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، همدغسې په خارجي شیانو هم پوره واقف او خبر یو.

(1) Structuralisme

(2) wilhalm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] ووایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګرځېده. بیا وروسته وونت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپېریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کېږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې ښکاره کوي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کېدای شي ډېر ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کېدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل ښکاره شي، لکه د ارګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغېز په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې دومره، ناخود اګاه او ابتدایي ښکارندې شمېرل کېږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.

(3) Reflex (4) Instinct.

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دې څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې دواړه برخې یانې داخلي او بهرنۍ تجربه
شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا
پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د
عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم
د طریقو او روښو سره ورته والی پیدا کړ.

وونت عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې یکه د خارجي اشیاوو
د درک، تېرې خاطرې، هیجانات، احساسات، پېچلي او مرکبې مسلې دي چې
باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. همدغه تحلیل او تجربې
وونت د شعور د عناصرو په څېر سره ورسوله. نو احساس یې
د شعور اصلي عنصر او ماده وشمېرله او په دوو اصلي ډلو یې وېشله
لومړی هغه احساسونه دي چې داسې برېښي چې موږ ته له بهر څخه
راځي یانې څرګندوي چې زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي
او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. دا ساده او لومړني
احساسونه څرنګه لږ ښکارندې چې حواس سره شراوګان لري، تویي مثبته
شرحه کړې دي. کله د رنګ ترلیدل. د تیږ اوریدل، د شئ شکل
جلتې احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژند وګړ د دې عوامل په څېړنه کې ټولالې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې دا هم بیان کړي چې څنګه غږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه د دې ارواپېژندونکو لپاره چې د ارواپوهنې د ترکیبي سیستم پلویان دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربې او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړي. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي وو. خو وونټ دوه جهې نورې هم پر هغو ور زیاتې کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارۍ د ارامتش، او بله جهه یې د خواشینۍ (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوې حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کېږي. څنګه چې لیدل کېږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څرنګه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سر ته رسوي. په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

عبارت د وونت په عقیده دانسان داعمالو شمېرنه اروا پېژندنه نه ده،
بلکه د روښانه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پېژندنې هدف او منظور دی.
«د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له مخې یې زړه پورې قوانینو څخه دی
چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
«د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو
نکو اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت
ندا یې د ښوونځي په تعلیماتو کې له وونت نه مخه او د ګشتالت په اروا پېژ
ندنه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. ور دورنت ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې ښوونځي پلویانو د اروا پېژ
ندنې موضوع شعور یا د خود اګاهۍ تجربه شمېري او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې[1] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل
شوی دی. دا ټول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارد براد فورد تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو
بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرنل په پښتنو کې د عسکرتیا په ارواپوهنه بحث و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصــــول

د المان د لایپزیک په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او وړ(۷)، تنو زده کوونکو زیات ویاست چې په امریکا کې د ارواپوهنې تجربې لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسئولیت ومانه . د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(۱) د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب رجوړونکي اصطلاح ګانې ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل . د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند اوه تعجب او حیرانتیا ور نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت هیڅ اړه نه لري . ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دندې د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

(۱) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوچې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې
څخه خبر کېږو شي.

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناټومي)، او هم د دندو علم (فیزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناټومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی. په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اسنګارو کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د هغه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څېړنه وشي.

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپېژندنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (روان)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي خو د یو بل سبب نه کېږي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي. دا ارواپېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیادي جوړونکي توکي وايي او په لاندې ډول یې شرحه کوي:

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلېږي. دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغېز دی. وروسته له دې دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخځه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. دبیلګې په توګه د غږ په هکله دهوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ورمقدموخځه په مغز کې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهايي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۳- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضوره په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۴- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غصه او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې اروا پېژندنې د کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا د لاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا ډېر ساده سیستم دی او ډېرې پېچلې نفساني مسئلې له پېرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل وانفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پېچلې حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني چارو صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو تر اوبد لو تړلې دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په دوو

برخه ویش کیږي . چې ځینې له مغو څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له مغو څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د شیانو عمومي طبیعت لیدل او لاس، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه چې په یوه ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده . د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر و لري، خو په اصل کې دا د علمي طریقې برخه ګڼل کیږي.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد و حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیونکی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده .

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ازمېښت موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کارېده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي ځانګړنو او ارواپوهنې ته یې پام ونه کړ . له مړه د تارنداکټ او کاتل ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي ښوونځي یې سطحي وګاڼه .

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګا په فیزیولوژیکې څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ . د حیواناتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په   د پوهانو لږه پاملرنه جلب کړه . د دغه ښوونځي عملي او اجرائي اړخ نه لاره . د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواپوهانو دې علاقې ته ګډه سبب شول. (اراسته ۱۳۴۸: ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي میدان ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیاتې وکیښې چې تجربي طریقې د هغې د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نشته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي اروا پیژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت
ښوونځی

د عمل د اصالت[1] نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان ډیوي[2] په واسطه طرح شوه. ډیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي)، شکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم ښکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک-ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک-ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه بیا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د دې اصطلاح د ټاکلو څخه دا و چې د عمل د اصالت دارو

(1) Functionalism. (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex arc concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د ښوونځی په مقابل د اعتراض غبرګون هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړی.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د پیلو څیزونو او عنصرو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده چې په خلاص لاس یې د ارواپېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جېمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وو دورث[4]، او وارد رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان دیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکي کې یو ازې د دوی کسانو ښوونې به په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت ښوونځی په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکې توکې عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بیا سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جرمنتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که مونږ وکولای شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو بیا هم کولای شو چې د اروا پېژنې زده کړې په کم وکیف پورې اړوند یو او د هغه اصول هم زده کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پېژنې اصلي دنده دا ده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګماتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. ځکه چې د انګل د پراګماتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي.

انګل د اروا پېژنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمېري همداسې انګل په دې عقیده و چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده دا ده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي دله. خو ارواپوهنې فعالیتونه او د بیولوژي نقش د ارواپوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیرل کیږي.

دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي. لکه چې په دې ځای کې، زده کوونکي یا کوچني د زده کړې په مرکز او قانون کې ځای نیسي تر دې پر وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالي برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکي به یوازې په یوه رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصولو چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصـــــل

په ۱۳۰۴ کال کې انگل[1]، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازگارۍ)، او ژوند کړه لپاره یو ضروري حکم وشمېره. انگل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه دا سې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لورته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژیک پېښانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نوموړی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرگون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توگه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلگه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه گړیالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او دا سې نور دي.

څنگه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

(1) Tropism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړدي. یوازې یې توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارونده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړوند پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او څېړونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه پړله یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پړله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct . (2) Static
(3) James . R . Angell . Psychology .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو . نه شو کولای هغه د چاپېریال له اغېز وڅخه خلاص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت بنسټ ایښودونکی یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې بنسټګټي د نظر په بنسټ ایښودونکو غونډې، د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې ته مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یو خالص علت په توګه د ژوندي د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف) سبب شي، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپېریال سره پیوستون او اړیکې ګري . بهرامي (۱۳۴۸ ، ۴۶).

اوس نو دا راپه ښې موضوع د جان ډیوي له نظره « د فرد انطباق له چاپېریال سره » دی . د دې بنسټګټي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپېریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نورو عواطف دانسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پرمخ ولاړ شي ، د خوښۍ احساس کوو ، خو که د فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول شي په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیار باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټوري وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی ، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی . د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلامي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو . په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي . خو وروسته مرحلو چې

نو موږ ی علم پراخه کیږي ، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځا نته جلبوي . په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی مرف حقیقت پسې گرځیدل او ډیرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کړه او ډیرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو .

دا اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه . لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل . چې د تېچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده . تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بېزاره و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه .

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و ، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختگونو نوي ښوونځي زیږی ورکاوه . د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نړۍ او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي . دا ډول چاپیریال په هغه وخت کې د شیکاگو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ . پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي ، ویلیام جیمز ، جیمز انگل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي .

نو ځکه د شیکاگو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو ملاوړ و ، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وگرځید

او د عمل (۱) اصالت نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د ارواپوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نورو فلسفو پېړه د پای او د شکلي پېړه د پیل پوهانو غوښتې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سره» کې په بشپړه توګه څېړل شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان ټولنیز اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او وګړي د کمال سبب شمېري. د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچني په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچنی یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Functionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه غوښتنې د انسان وسیله ده چې د مغې په واسطه او مرسته نیاز باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډېره اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل استقرائي او علمي اړخ یې د جان دیوي او د مغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شو او اړیکې یې د تولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پېچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې سبوونځي تدریس د نحوانی کلاسیک سبوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي:
لومړی تدریس یې دا دی چې د عمل د اصالت سبوونځي پلویان تکه خردګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پېژندنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني مځ اصلي او تاکونکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپېریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

دجوړښت دښوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګلیسي تیچنر د ذهن د محتویاتو تجزیه وونکي عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً یې دنفساني چارو په هکله، ستاتیک(۱) بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن یا شعور د ډینامیکه(۲) برخه یې هیره کړله او له څېړنې څخه یې وغورځوله.

دعمل دا صالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جریان باید د ذهن د ترکیبوونکي عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې دانسان د ذهن او نفساني جریان عملي پایله څه ده؟

دشیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل دښوونځي پلویان دنفساني چارو دجریان دعملي پایلو په هکله زیار باسي چې اروايي چارې په طبیعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسیک ښوونځي پلویان چې د محض او في النفسه علم پلویان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او د هغه یوازې دڅېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکري ډلې علم یوازې دعلم په خاطر او علم دعمل لپاره ددې دوو ښوونځیو ښکارنده او بارز توپیرونه دي.

دعمل دا صالت ښوونځي پلویان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني یا رواني چارو جریان په طبیعت یا ټولنه کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه ورڅخه اخستلی شو ؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره و اوډګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوحان دیوی چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه دروستي پوښتنې لورته څیرو او تربیتي چارې یې دا روانپوهنې پراصولو کې پلټل او په پای کې علمي او روانپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو .

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې دا ستمرار حالت وجود لري یا نې دا ستمرار حالت د محرک او عبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ټوند موجود او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوی دبدن او ذهن دا پیکي ترمنځ خاص نظرلري او مسا له په تازه رنګ تربحث لاندې نیسي . د دیوی په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا د ثو په څیر یو له بل څخه نه بېژني .

دجان دیوی په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظريې مخکښ د لوړې ګڼ لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص انګکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتساب یوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس . داسې قبلول د ديوي په ويره اثار کې لیدل کېږي . د ديوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي نه يې خوا ځکه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر ځانګړي خبروې د هغو زده کړه او پر هغه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان ديوي «انسان مخلوق د عادت وايي نه د عقل».

جان ديوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای . دا نو البته نه هدف نه ته ځي وي او پایلې ترې لاسته راځي .

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز(۱) یو جامع پوه په خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څېړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزېږېداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو . نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای " د هارورډ په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده د فلسفې شرحه د ده څو خصو صیته لري . له یوې خوا د ده د مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفې مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دیني عوا طفو د ده د مادي فلسفې اړخ تحدیداوه . همدغو مطالعاتو د ده فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراګماتیسم(۲) ښوونځی یې رامنځ ته کړ .

د ویلیام جیمز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دې فلسفې فرضیه په حقیقت کې د لاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه ،
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکۍ د ګټې په ترازو سنجوي .
(۴) تجربي او استقرايي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جیمز د تجربي اروا پوهنې او " وونت " برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منلی .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مکډوګل پرخلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي: «د اګاهۍ بې واسطه جریان له هاپیریال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ویلیام جیمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي: «د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانیزي».

ویلیام جیمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي: «ارواپوهنه د نفسي د رواني ژوند علم دی . چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي». د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن - مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري. د هغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي. اوس نو ویلیام جیمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژي)، له دریځې ویني او شعور د هغې مرکزي هسته شمېري خو د شعور په داسې جریان چې د بېلن څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني. ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهۍ د جریان په هکله وايي: «شعور لومړۍ خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري يانې هر فکر د فردي شعور جز دی.

دوهم خصوصيت يې دا دی چې تل په تغيير او بدلون کې دی. له دې بيان څخه مطلب دا دی چې د نفس يا شعور په جريان کې تشابه ممکن نه دی. هغه وايي: هغه څه چې يوه کرته له نظره تېرېږي بيا په بېرته خپل پخپله اړه لري، هغه دليل چې جيمز يې په دې برخه کې اقامه کړی دی: چې ذهني جريان، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي. څنګه چې د اعصابو د فعاليت شرايط هر وخت په يوه بل سره تغيير لري او برابر نه وي. نو ورته (مشابه) بدني جريان هم نه ممکنه کېږي. نو په پايله کې نفساني ورته جريان هم غير ممکن وي.

دريم خاصيت د شعور يا خود اګاهي چې ويليام جيمز د هغه يادونه کړې هغه دا دی؛ چې د شعور جريان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو. مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ يا شعور جريان د ويشلو وړ نه دی. د افکارو سلسله يوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کېږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي. د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جريان متوقف شي، د هر سړي بيا هغه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جريان سره وصل کړي او د دوی په برخې سره وتړي.

د ويليام جيمز په عقيده د خود اګاهۍ څلورمه خصيصه دا ده چې شعور يا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونيسي . (راسته ، ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ويليام جېمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده ، د وحشيانو ، اطفالو ، حيواناتو او ليونو ارواپوهنه هم پکې داخل دی .

ويليام جېمز يو نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او د علمي طريقې پلوی وه . لومړی طريقه چې هغه يادوي « داخلي او باطني » طريقه ده ، خو د وونت او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوی به دغه طريقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ويليام په دې عقيده دی چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړی دا پوهول مشاهده شمېري . که څه هم ويليام جېمز ته د تجربي ارواپوهنې پلوی نه شو ويلای خو په تجربي طريقه عقيده درلوده . د دې سيستم ارواپوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربي طريقې څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به يې په احصايې سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راوړ .

ويليام جېمز « مقايسوي طريقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په « باطني او تجربي طريقو » کې وکاروله ، د ژوو ، ماشومانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي . د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پايلو تفسير يې اسانه کار نه وي . د دې طريقې څخه بايد په ډېر ځيرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ويليام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دی . د دې عقيدې لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبيعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پېژندنه اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په ۱۹۰۳ کال کې د Ph.D د شهادتنامه دشیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوامریکایي استاد او پوه دی . دی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په هغه دوره کې دعمل د اصالت له ښوونځي سره په هغه دوره چې ویلیام جیمز او دشیکاګو نور روانپوهان معرفي کړي و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید دفزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې د ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د اروا پوهنې اصلي د مندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګند اوه او په دې عقیده و چې په اروا پوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربې علوم غونډې ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي. بیا نو ځکه سلوک چې عیني اړخ لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي. د دغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر وهي. و اوس باید د سلوکي ارواپوهنې مکتب وپېژندل شي.

د سلوکي بنسټګرو له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی. دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده)، او کنټرولوونکو (غدې)، دستګاوو مجهز دی.

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي، نو دا هیله نه پاته کیږي چې باید ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري. په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي. ه یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی شي او د تعلیل په میدان کې الوتلی شي!

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

نکه چې ووېل شي، سلوکیانو « داخلي او نفساني طریقه »، او همدا سې د شخص مفخ، حال او احساس پر اساسه او ناسم ګڼي. د بېلګې په توګه د وه آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي:

السلام علیکم، څنګه یاست؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم.

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښت له ارزښتونو خالي دی. دا ځکه چې دا ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پېژندل صحیح کار نه دی. د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسېږي:

السلام علیکم، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم؟

السلام علیکم، تاسې هم نو ښه او ښه ښکارئ.

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. ډېر خلک په لوړ ږغ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په ځنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي. د هغوی د تفکر غړي نښې دي. هغوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي. په کوچنیانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسېږي. وروسته چې غټېږي په نجوا او بېخ بېخ کولو او په پای کې چې لویېږي نو په نا مرئي او بې ږغه صورت سرته رسېږي. په دې مرحله کې تفکر په ټېټ اواز او بې ږغه ښکاري. (شعاري نژاد ۱۳۷۰ : ۲۱۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د وګړو عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګند دی ډیر لږ ارزښت او یا اهمیت ورکړي . خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د وونت او نورو تجربي پوهانو زیات دار و اپوهنې په هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطیٰ وه ویښ نه ده او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي : « چې د سلوک د اصالت پوهنځی ، پلویانو په نظر ـ ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنترول دی » . هغه وایي چې اوس ددې وخت رارسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو ځل په نه پریږدي . او څنګه یې ددې موضوع و نه غولوي . ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني یولني حالاتو څیړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت مېنوو ځینو تر منځ تر پیرچندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دوایو مېنوو ځینو د پلویانو سره کاره د احساس ، ادراک ، عاطفي ، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی خو د سلوک د اصالت پلویانو نور تهترالي سي، ونه کړ او داسي مفاهیمو لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسي نه ولاړل او ددغو پرځای یې له داسي مفاهیمو لکه انگیزه(۱)، غبرګون، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انگیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چي د باروني (برانګیختګی) او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک تر کلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسي نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کي د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو تر ګزار شاتو وروسته ومنله چي یې انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کنټرول لاندي ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بیلګي په توګه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مي لوړ دی او توږدیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیکلو کي (۱۹۳۶) داسي داخلي کتني چي شخصاً سرته رسولي وي لیکلي دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چي ترک یې کړم. ما د وجدان له مخي داسي فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چي د انسان په داخل کي ډیري حادثي واقع کیږي چي له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدي وړ نه دي، خو اوس ټول داسي

---

(۱) *Motive.*

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خنډونه او لنډ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندني[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ[2] سلوک اجزا ورېږي دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په "بالقوه" توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې د ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کېدای شي چې د کتنې او رعایت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولي د پام وړ او بارز بنسټ دي او داسې شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربتي اروا پوهنه کې یو بې نظیره او مخکښ پېژني. هماغسې چې وړاندې ویلي وو چې "د شعور" یا خود آګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او انځورونو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې "سلوک" پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو انګېزې او ځوابونو یا غبرګونو تجزیه شي چې دې د اړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رفلکس(1) وایي. همداسې واټسن وايي "غریزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکیل او ترکیب شوي دي ولې غریزي نفوذ او طرحې او نظم او ترتیب ارثي ده، خو په عادت کې فرد نسبتاً په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي وي."

د واټسن په عقیده د سلوک او رویې د مطالعې او څېړنې څو مشخصې طریقې لري، چې مشاهده یې له دغو طریقو ده. علمي مشاهدې د وسایلو په مرسته او بې له وسایطو له مرستې امکان لري. ازموینه بله عیني طریقه ده چې کیدای شي د رویې د څېړنې وسیله وګرځي. ولې باید پام وساتل شي چې ارواي ازمویني د ذکاوت انفعالاتو او یا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کیږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسیله ده. سلوکي ارواپوهنه ازمویني، د عکس العمل زمانه د محرک(2) په مقابل کې په ګوته کوي. محرک هر ډول تغییر ته چې په طبیعي یا خارجي نیرو کې واقع او حسي آخذه فعالیت ته هڅوي، ویل کیږي. لکه نور چې سترګه او یا ږغ چې غوږ تحریکوي.

ازمویني د حافظې د ازمایښت د پاره هم استعمالیږي په دې برخه کې د واټسن یو بل ملګری ابینګهوس او د هغه ملګرو د ازمویني په اساس د تداعي تشکیل، حفظ او ضعف طریقې مطالعه او څېړنه لاندې نیولې. د حافظې په هکله تجربې او ازمایښتونو په دې عقیده باندې

(1) Reflex. (2) stimules.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هيڅ ډول ذهني مسأله نه ده . يانې د سلوک د اصل د سنړيګي پلويان په دې عقيده دي چې حافظه يوازې تجديد د عکس العملونو ده او وروسته د تمرين له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمايلات ، د بدن عکس العمل بولي . د بېلګې په ډول که څوک ووايي « خفه يم » نو د دې جملې سره يې د بدن وضع بدلېږي او غوښن معلومېږي . ښکاره ده چې دا د شرايطو او بدن عکس العمل دی . د وا ټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هيڅ صورت ذهني جنبه نه لري .

له يو بل تني طريقې سربېره د ښوونې يوه ډېره مهمه طريقه د سلوکي اروا پوهانو له پاره د شرطي انعکاس[1] طريقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلويانو له خوا رامنځته او په اختيار ورکړې شوېدی .

د وا ټسن له نظره يوازې د زده کړې رېښه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هيجانونه او عواطف هم يو ډول زده کړونکي عکس العملونه دي .

د وا ټسن په عقيده ، عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې هغه عبارت دي له : وېرې ، غضب او مينه .

همدا شان وا ټسن عقيده لري چې شخصيت هم د تعريف وړ دي او هغه د فرد د عادتونو او تمايلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندېږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې ټکي

(1) Conditioned Reflex.

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغه ډېر تاکيد کوي .

۱- د انسان بدن بايد په دقيق صورت وپېژندل شي ، عضلاتو ، غدو ، غړو ، وينې او هډوکو ته په هغه اندازه اهميت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کېږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلويان په دې عقيده دي چې ټولې غريزې او هيجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی يوازې وېره ، غضب او مينه ذاتي او باقي مانده کسبي شميري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداوې رولونو او عملي دندو ته خاصه پاملرنه کېږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنيوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کېږي او باور لري چې دا دوره د شخصيت په جوړښت کې ارزنده رول لري او د زده کړې د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلويان بدن ، يوه ميکانيکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړيکې يې په اسانۍ سره پيداکيږي .

د دقيقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوې موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه بايد د انسان او حيوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د اروا پوهنې تعريف بايد « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانيو مفاهيمو لکه احساس ، ادراک او هيجان څخه ډډه وشي .

او پر ځای يې د اسې سلوک لکه محرک يا انګيزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ته ترکاول شي . د واټسن په اصطلاح انګيزه او ځواب ته رفلکس وايي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم پوله منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړوند موجودې وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو ټولګه وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یوه محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم هغه کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز داونډه لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او بلکه اړیکه ټینګه کړي. په دې ترتیب حتی د سیستم د عضلاتو سره هم اړیکه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي اس دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په هیڅ ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب. ف. سکینر (۱) (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په یوه سیمه کې وزیږېد او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) Burrhus Fredric skinner.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنې واخست.

سکينر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانيزم سلوک د وسيلې په توګه پېژني نو ځکه د دغې طريقې او نظريې ته د سکينر وسيله يي سلوک هم ويل کيږي داوپرانټ سلوکي نظريه په واقعيت کې د تارنډايک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظريې يوه نوې څانګه ده . .

تارنډايک سلوک ارتجاعي ، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مهمش بللي . اما څېړنې يې د انسان په برخه کې ، ډېره ماشيني بڼه لري او د رواني خصوصيتونو څخه خالي دي .

واټسن هم د انسان په مقابله ماشيني طريقې څخه کار اخست او څېړنې يې په ژوندي موجوداتو باندې ترسره کړې .

سکينر هم لکه تارنډايک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشين يا خنثى مجرد په توګه کتل او د هغه سلوک به يې په قالبي او ماشيني تلقي کاوه . اروا پوهنه يې فقط د سلوک علم باله ، علم يې په استقرايي طريقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې د ونډه بيانوي دا وه چې د ارګانيزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د هغې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې . د سکينر له پاره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طريقه حاصل شي . د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت ، اراده ، احساس ، تصور ، سايق او نورو بحث کوي ، مخالف دي .

د طبيعت او انسان اړيکې له علم سره

د سکينر د علمي نظريې بنسټ دا دی چې په طبيعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري . دعلم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي .

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي . له دې قوانینو څخه خبرتیا ، نه یوازې زموږ علمي اتکال ډیروي بلکې ددې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې ددې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي ، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو . دا امر هم په ارواپوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي . نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي .

همدا شان سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیاد د سلوک توضیح ، له علمي روش څخه پرته ، خاصه فردي طریقه ایجابوي . دارواپوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي . د سکینر په ارواپوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل ، سلوک حسابیږي . یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي . ترڅو هغه یا یې چې د محیطي شرایط مطلوب دی منځ ته راوړي .

دارواپوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره : «چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په زور

څښلو يې نه شو مجبورولی، ردوي. دې عقیده لره چې د اروا پېژندنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او بو څښلو ته مجبور کړو. په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو.

هغه عالمان چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکېنر- نیان باسي چې په اروا پېژندنې کې هم داسې اصول را منځته کېږي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کې یې کشف کړي، او د لاندې اطلاعاتو ته لولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په شکله چې څنګوا واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په شکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غوا- ړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې علتونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه وروسته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي خو داسې پېښېږي په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخیستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکینر ځواب دا دی چې داسې سلوکونه باید د ځینو جبري ټاکونکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅېړو. پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر(۱) پر بنسټ استواره ده. د همدغه عقیدې دا انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي.

د بنیادم (بني ادم)، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکی دی. په علمي جبر کې هر پېښېدونکی علت لري او دا یوازې همغه د ولې سلوک دی چې کېدای شي څرګند شي.

سکینر په ټاکید سره وايي همغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی دا انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول دا انسان له سلوک سره ورته والی لري. لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپېریال لا د همغه موجود په بدلون او جوړښت کې چې همغه خپل چاپېریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده په ټول عالم، لکه بل هر وګړي غوندې معمول د ځانګړي تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په خاوره یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(۱) Naturalistic determinism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پوهه د پدیدو خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړیدی منکشف کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پوهه د طبیعي جاري جریان او د ژوند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هاروړد او انډیانا د پوهنتونونو د استادۍ ویاړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سنونګي په رستاخیز کې د یادونې وړ مرستې کړیدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د ازمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ ، ده وویل ، هغه کار چې ازمایښت کوونکي کولای شي دا دی چې له پیژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یادداشت کړي . په دې طریقه قوانین یې چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي . سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلقي شي .

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي .

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې ځینې مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي . مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي . دا بل شکل معنوي او د

تصوراتو، احکامو او استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنې، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سر و کار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نورو شرایطو او موقعیتونو هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f (S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازموینې له خوا کنټرولیږي او په یوه څېړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي. دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي)، جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایې د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب تړل واحدونه په مغزکې داخل شي. نوی مطلب، مغز نوې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی، چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې انمایښت، مغزظاهري خلا، چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د آزمایښ او اشتباه، ترمنځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې مغزه دواړه سرحدونه سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول[1]، یعنې لږ او بطي رفلکس دی.

له مغزه تاریخ څخه را په دیخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلې دي.

دې دوول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکي[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو د ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

---

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

درد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلته ښه د ارګانیزم له نظره معلومه انګیزه، نه وي، داځکه چې هغه انګیزه نه کاروي او هغه نه مشاهده کیږي پدې ځای کې انګیزه د ارګانیزم له کنټرول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزیې متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ارګانیزم کار یوازې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ارګانیزم، انګیزې منځته راوړي، کله چې موږک ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګیزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپیدا کیږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکي انګیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې موږک وږی وي، میله یا جعبه خراب د فشار ورکولو ته راوباسي. ښه سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې د اخراب یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا-خراب، د هغو انګیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدا شوي، رهنمایي او هدایت شوي دي.

عمل کوونکي رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتی یې، ښه د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپیریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور له دې کبله د وسیلې(1) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکی رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې د ځان منځ ته یې برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کړو .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړ شوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او صیقلیدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیقل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونکي اساسي موضوع ده .

سکینر دا تاپیا او قصد نه درلود چې لمپله او وایمنه یوازې موږک او چغې ته محدود کړي ، که څه هم هغه د اروښ د کسان د څېړنې لپاره اصلي او مهمتانه لارګټنه .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(1) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د وورتز بورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو تنو ملګرو په مرسته چې کافکا[3] او کوهلر[4] نومېدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د گشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کېښود.

د گشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم گشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاوو له کبله په ښه صورت درک او وپیژنو، نوی فکر نه دی. دا ډول فکر او نظریه

---

(1) Max Wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) Kurt Koffka (4) Wolfgang Köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کېږي چې ځینو فیلسوفانو او، متفکرینو د دغه وخت د نړۍ او کائیناتو د جوړښت او پېښو د لپاره بهترینه لاره او طریقه داپیله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته به ځیر وګرځي نه د دغو اجزاوو او جوړوونکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې متفکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې پیداینې د دغو د اجزاوو او جوړوونکو عناصرو له طریقې ممکنه ګڼله. د دغه لومړي ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي متفکینان او د دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي متفکینان ووایو.

په فلسفه پوهنه کې د ورتیا یوځل د مخه یو یو د ګشتالت په شکله قاطع او څرګند نظر څرګند کړی. دغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني او رواني جهان په اصل کې یو دي خو اروا پوهنه باید دغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅېړنې لاندې و نیسي. همدغه، د دغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څوک درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ ووینې ممکن دی دغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبهه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د دغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ
د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګې ښځګنده یږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره باسې چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغوته مانا او مفهوم
ورو بخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغوته وحدت
ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی مبحث په المان
کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت دارواپوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدل دي چې د مانا داره سلوک
سبب ګرځي. دا مسئله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت مبحث د ورتها
یمر په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځېد. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه
او ښه صورت درک کیږي؛ ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلو په تنظیم سره پر عمود او پر منحني خط د سپینې پردې پر مخ انځور یا انځ منعکس کاوه . دا ازمایښت په پایله کې هغه وویل چې کله زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانیې څخه ډېره وه، لومړی عمود خط او بیا منحني خط د پردې پر مخ لیدل کېږي . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانیې څخه لږ وه د واړو خطونو په یو ځل یا په همزمان ډول د پردې پر مخ لیدل کېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانیې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځان څرخېږي او منحني معلومېږي . څرګنده شوه چې درک د حرکت د فای پدیده له دوو خطونو او یوه مشخص زماني عامل څخه پیدا شوې ده . دا پدیده په زړه پورې ازمایښتونو او د سینما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ وګرځید . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سینما په فلم کې لیدل کېږي، معلول د یو شمېر فلمونو دي چې هر یو یې د یوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په یوه معینه زماني فاصله کې یو بل پسې راځي نو لیدونکی حرکت وینې یا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعیت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصویرونو بل څه نه دي.

د فای پدیده په نورو ازمایښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سرې د ځنډ او روښانه شي بیا د یوې رڼا نقطې په ډول لیدل کېږي . همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څپله سبابه ګوته د ۲۰ سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګه لرې ونیسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکې او ادراک توضیح کوي د امسالې د محرک ـ ځواب په اروا پوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمکې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکاره کېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو یانې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمینه ټول هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

---

(1) Piqure. (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام لرنه وکړو چې د ګشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په الهامونو یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورتهایمر په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنايي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بېلا بېلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډېر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمايي مخونه د یوه سړي وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب ډول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګشتالت د ښوونځي قوانین

د ګشتالت اروا پوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(۱) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابېږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شویدي:

د تعادل ه فراګیري. جامعیت، قانون.

د ګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(۲) قانون دی مطلب یې دا دی چې اروایي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خواته میلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته تمایل لري چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په اروا پوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون(۳) ونومول شي د نمونې په توګه کله چې مایع په نا هموار سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) Low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ اړوي . په همدې قیاس ، نا کامه شخص زیار باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدلته ده نوروځنه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د ګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون(۱) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګند وي چې د نږدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د ټاکلو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ترڅو نه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لري بیا دا خصوصیت نلري .

کانکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډیره وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

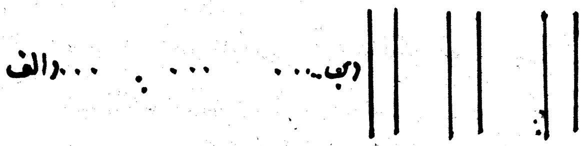

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(۱) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون:

د مشابهت(۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګډ ګروپونه را منځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي.

په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

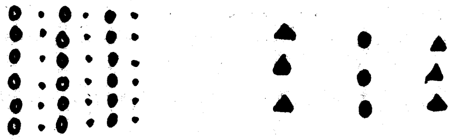

(   ) په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلثونه او چپ خواته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون:

د پیوستون(۲) په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باور باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره مبنا یې په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the low of similarity . (2) The low of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل، انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کاد یا وضعه د نا رضایتي او خوا شیني اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون[1] په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو بیوځای کید وځه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط ته د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه مومي که څه هم د دغو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند، وا په هغه کې زده کړه د یوه کلي هڅیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیړنه کې پخوانۍ نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا ماناګانو په څواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده د قیاس(۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ ګرځي او مطالب له هغه ځنه کسب او درک کیږي.

څو که نمونه یا بېلګه د زده کړې بنسټ وي یانې ادراک او زده کړه د جز ځنه کل ته رسیده او یا حاصلیده وي، نو دې ته استقرائي(۲) طریقه وايي.

د ګشټالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ، ادراک بصیرت او د مسائلو حل دی. په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسالې ته د کل په توګه پاملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکې یې وپیژني او د موضوعیت مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د ګشتالت له نظره، ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو ځنه ده چې د ګشتالت اروا پوهنې ځانګړې پاملرنه ورته کړېده، او عقیده لري چې زده کړه چې له درک ځنه حاصلېږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو ځنه ترمخه درک کیږي. د کل د ادراک ځنه وروسته د اجزاوو درک او پیژندنه اسانه کیږي.

د دې اروا پوهانو په نظر، ډېر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په مرغانو سترګو او یا طوطي واره زده کړې نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا (۱) د ځینو زده کړې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډېره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډېر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیداکول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهدافو، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیداکړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیداکول دي چې یو اګتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دواړو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

---

(1) Katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دي برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د او ښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو ګشتالت دا پلویان وایي: دا سم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو ددوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورت لوین[1] الماني پوه، څیړونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې را پورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه. نسبیت یا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي. دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موندي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره رواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او یا نسبت څخه دی چې فرد یې له فیوشي څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپېریال یې پېژني او د کړو وړو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کېږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش ربنتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلېږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پېدا ښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي چاپېریال څخه حاصلوي په داسې حال کې چې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نو څکه د ژوند

د فضا ، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې ، عواطفو ، ټولنيزو اړيکو او سلوک په بڼه څرګندېږي.

د ژوند فضا :

د ژوند فضا[1] يوه کلي نمونه د هغو ټولو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغېز اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېريال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپېريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نمادي[2] او عملي[3] ، وظيفوي، روابط او اړيکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کېږي بلکې داسې مواد لکه حافظه ، تجربه ، هنر ، افسانه ، دين اټکل ، او اميدونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکيل شوې ده. د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه ، شخصي معلومات او ګروهې ، تېر او راتلونکي لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لوين خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B = f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک ، f تابع ، P رواني حالت او E رواني

(1) *Life space* (2) *Symbolic* (3) *functional*.

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه
د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې
د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې
بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې
تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو
څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت
نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوځای د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز
جوړوي .

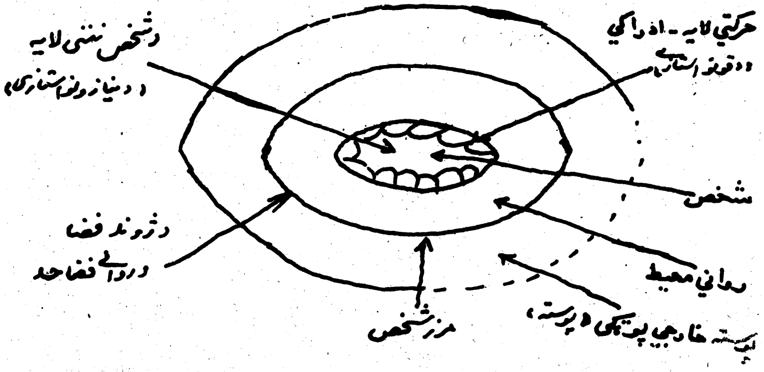

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د
ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته
وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو
د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي .

---

(1). Dynamical.   (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له بې شمېر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړې ارزښت لري جوړه شوېده. دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موټرانې، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نړۍ پوړې مثبت ظرفیت او ویره ونکې او بیزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپېریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلې دي. فرد، چاپېریال او د ژوند د فضا خارجې پېښې ممکنه ده په لوړه منډه سره تشکل کې ونښتي دل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یوه رواني پدیده ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکرکول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپېریال څخه نه ځلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یو فني اصلاح ده چې د فرد ټبې وضعي لپاره وضع شوېده.

رواني چاپېریال

رواني چاپېریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپېریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپېریال هر امر او ماداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي .

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی . اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروي ډيوې ټولني يا يو ملت شامل دي . که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال ديو ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه داهغه دي چې له رواني محيط سره بنکاره توپير لري . د بيلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو دول سنکاري . ولې د هريوه رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري . په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور و نه لري . پارسا (۱۳۷۲ : ۳۳۲) .

هرگز وجود حاضر غایب شنیده ای

من در میان جمع و دلم جای دیگر است .

" سعدي "

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څیړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سرکې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یې وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د ارواپوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په ارواپوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د هغو د رواني جریانونو پر بحث وڅیړوچې مبهم شعور، ناخودآګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازمايښتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه[1] مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي.

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او د اضطرابونو منبع د شعور په ناخود آگاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل» له طريقې څخه استفاده کوله. فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغان سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په مکله او يا د هغو تجاربو په مکله چې دوی درلودې، شرميدل. د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توگه، ميل، خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يا دول، تذکر، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي. د تيرو واقعاتو بيا رايادول او د ذهني يا شعوري په اگاه يا ناخبانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د ازوايي بې نظميو د خلاصون لپاره، ديوه مهمه وسيله ده.

فرويد په له وگړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمايلات خاطراتو يا حافظې ته راولي، هغه زيات ايسته څو داسې فرصتونه برابر

(1) Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده وو چې منشأ د دیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور وو چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو رعلایمو، څخه استفاده وکړو: هغه په ځینو نښو د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه له مړې خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاو، او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوم وخت کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي:

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه داسې یو ژوندی کارنده وندره لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرني نړۍ سره مربوطوي او تر یوې اندازې موږ پیدا وضعه څرګندوي. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره آګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو ورځ و اکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته ره‌ټلو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د دې رو غیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته وهلو د توضیح لپاره، با د انسان د شخصیت جوړښت د فروید له نظره مطالعه‌شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوی اساسي عمل دا دی چې نا روغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخوداګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه‌چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تن‌لزل د شخصیت کې‌دی چې له ناخوداګاهي څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو دول دول څېړنو وتوانېدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومېږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6] د انسان مینه یا بشر دوستي ډېر اوږد تاریخ لري چې لرغونو زمانو ته ور رسېږي. خو خوځون او ان يې په شلمه پېړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا تر هر بل وخت څرګند انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه، د میل او اختیار له مخې د یوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم » پوره عبارت د هغه، مقصد په دې ځکه څرګندوي. دا کلیت هم دازادۍ مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري.

البورت ډیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «مستي» یا د «وجود اصالت»، د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژوره بیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي.

بشري اروا پوهنه:

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره ډیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف ذریځ غوره کړ. د دوی په عقیده «د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړي».

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پر ضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان، غیر موثر او صرف اړایشي وښود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې معنی کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د درېیمې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیمونه تباه کړي. او همدا سبب دی چې هم یو ګروپ ګرېته کړه چې یو نوي سلوک ته پاملرنه وشي. انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا نیکانو تیرکړه او تعاون، د ټولو افعال انسان په اهداف او طبیعت د اوږ پایله یې بېرته د انسان شخصیت له تربیت بل څه نه دی. نوځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په هکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دی. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک هغه محسوس اړخ — مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پېچلې اړیکې او ژورتیا نه شي مشخصولی.

بشري او وا پوهان تجربتي څېړنې سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان سره او نوې او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربه، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوی فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري اړه پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غفلتونو له مداخلې پرته هغه ازاد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفيت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د ېې مسوولیت یې پخپله غاړه اخلي. ښوونکی باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري او اروپوهنه افرينندګي، هنردوستي او خیرېدو ګڼګا وي، ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسيږي او د زده کړې چاپېریال بې له وېرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمايښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پوازې همدا طریقې دي چې دافرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د ژوند او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د يوه پرمختللي اموزشي نظام نهايي موخه دا ده چې ازموېلي او پوه کاره تلونکي افراد وروزي او وده ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربيتي او روزنيزو طريقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصيلاتو پورې باید د ژوندلنې په خوځند طبيعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي منګون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار د ډېرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د مغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي.

اوس نو که غواړو ښه او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه[1] وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال ته دې چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې ځیرنې او د نویو معلوماتو راټولول دا دمنه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترې او ښه والی تضمینوي.

[1] Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه . با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ،
۱۹۵۶ ، ایران .

اراسته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علي اکبر ، روان شناسي عمومي .

سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ،
شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

ودورث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycerk. MC Graw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B. F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسې قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیدا ګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library